

Czasownik

Czasowniki należą do leksemów odmiennych, nie odmiennych przez przypadek. Zbiór leksemów wyraźnie różnicuje **kategoria osoby** – czasowniki, które odmieniają się przez osobę (a zatem i przez liczbę), to **czasowniki właściwe**; te czasowniki, które nie posiadają kategorii fleksyjnej osoby nazywamy **niewłaściwymi** lub **quasi-czasownikami**.

Oto jakimi kategoriami fleksyjnymi dysponują czasowniki właściwe:

- osoba;
- liczba;
- czas;
- tryb;
- rodzaj.

Formy osobowe czasowników właściwych wywierają wpływ gramatyczny na podmiot: wymagają, by wystąpił on w mianowniku, i równocześnie ulegają wpływowi gramatycznemu podmiotu: dostosowują do niego wartość osoby, liczby i rodzaju. Zjawisko to nazywa się **zgoda gramatyczną**. Formy czasowników niewłaściwych nie dopuszczają podmiotu-mianownika. Są to czasowniki pozbawione kategorii fleksyjnych osoby, liczby i rodzaju. Ich **formy** są **niesobowe**.

Bez względu na osobowość (czasowniki właściwe) i niesobowość (quasi-czasowniki) form czasownikowych, formy te są zwykle centralnymi w zdaniu. Formy czasowników, które stanowią centrum zdania (są orzeczeniem) nazywamy **formami finitywnymi**. Formy czasownikowe, które pełnią inne (poza orzeczeniem) funkcje to **formy niefinitywne**.

Do form finitywnych zaliczamy:

1. formy osobowe czasowników właściwych, np. *piszę, zrobiłbym*;
2. bezosobniki czasowników właściwych (formy na *-no, -to*), np.: *pisano, zrobiono, okrzyknięto*;
3. wszystkie formy czasowników niewłaściwych oprócz bezokolicznika, np.: *należy, trzeba*.

Formy niefinitywne to:

1. bezokoliczniki, np.: *pisać, zrobić, okrzyknąć*;
2. imiesłowy przysłówkowe (uprzedni, współczesny), np.: *pisząc, robiwszy, okrzyknawszy*.

W budowie paradygmatu czasownikowego ważne miejsce zajmują formy 3. os. cz. przeszłego. Wszystkie formy czasownikowe, w których występują rozróżnienia rodzajowe, tworzy się na bazie tych form – poprzez dodanie osobnej cząstki lub słowa posilkowego.

Formy czasownikowe mogą się składać z jednego lub dwóch słów ortograficznych. Formy czasu przyszłego czasowników niedokonanych (*będzie czytał, będzie czytać*), formy czasu zaprzeszłego (*czytał był*) to tzw. **formy analityczne** (lub **złożone**) – składają się bowiem z 2 słów: formy 3 os. (*czytał*) lub bezokolicznika (*czytać*) oraz słowa posilkowego (*będzie, był*). **Formy syntetyczne (proste)** to formy jednowyrazowe. Jednak nie wszystkie formy składające się z jednego słowa są syntetyczne. Na pograniczu form syntetycznych i analitycznych sytuują się formy 1. i 2. os. czasu przeszłego. Najczęściej występują one w postaci pojedynczego słowa, ale wykazują wyraźną dwudzielną budowę: do formy 3 os. dołączona jest cząstka osobowo-liczbowa, np. *pisal-em, pisal-eś, pisal-iśmy, pisal-iście*. Są to tzw. **formy aglutynacyjne**.

Ćwiczenie 1. Z podanych form czasownikowych wypisz oddzielnie formy analityczne, syntetyczne i aglutynacyjne: *byłbym napisał, będziemy krzyczeć, malowaliśmy, sprzątał, skopiowaliście, wygotowała, można było, zanimita, przyszedł, pokażemy, będziemy świętować*.